

ข้างเฝือกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิบูล วิจิตรวาทการ

ตอนที่ 2

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็ทรงปรารภว่า

“แต่แม่รำเพย ตั้งแต่คลอดบุตรชายภาณุรังษีสว่างวงศ์มาแล้ว ป่วยให้อาเจียนและซุบผอมมาก ไป กลัวจะตั้งวรรณโรคภายใน”

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เองก็บันทึกไว้ว่า

“ฝ่ายสมเด็จพระนางประจวบประยงค์มเหสีเสด็จ ทรงพระกาสะเป็นโลหิตติดระคนเสมหะ ออกมา”

วัณโรคที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงกล่าวถึงนี้ ก็ตรงกับโรค Tuberculosis ที่เรารู้จักกันทุกวันนี้ เกิดขึ้นจากเชื้อโรคเรียกว่า Mycobacterium Tuberculosis เข้าปอด

ทำให้มีอาการไอออกมาเป็นเลือด ปนเสมหะและหนอง มีไข้ขึ้น เหงื่อออกท่วมกายตอนกลางคืน และน้ำหนักลด ตัวซุบผอม

ในสมัยโบราณ ไม่มีหมอยารักษาผู้ป่วยก็มักจะถึงแก่กรรมตายภายในเวลาไม่กี่เดือน แต่มีพระลายลักษณ์อักษรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ อีกฉบับหนึ่ง ที่ทรงมีถึงพระองค์เจ้าปัทมราชที่นครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 2403 มีใจความที่ทำให้คิดว่า

พระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์อาจจะทรงประชวรด้วยโรคพยาธิในปอด แทนที่จะเป็น Tuberculosis หรือวัณโรคตามที่นักประวัติศาสตร์เข้าใจกันทั่วไป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเล่าให้พระองค์เจ้าปัทมราชรับทราบไว้ว่า

“ครั้งวันพฤหัสบดี ขึ้น 1 ค่ำเดือน 10 เวลาเช้า แม่เพยไออาเจียนเป็นโลหิตออกมา ออกทางจมูก ออกทางปาก ได้ตัวสัตว์ออกมากับโลหิตหนึ่งตัว มีอาการคล้ายตัวหนอนเล็กหางสามแฉก แต่หมอยังแก้ไขไม่ได้ค่อยคลายมา โลหิตออกมาบ้างเล็กน้อยจึงไปแล้ว”

จากพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ เราได้ทราบว่า นอกจากการไอและอาเจียนเป็นเลือดแล้ว ยังมีพยาธิรูปร่างคล้ายหนอนออกมาด้วย ทรงอธิบายไว้อย่างละเอียดว่าตัวหนอนมีหางสามแฉก

ผู้เขียนเป็นแพทย์สมัยใหม่ เคยศึกษาวิชาพยาธิมา แต่ก็นึกไม่ออกว่าพยาธิอะไรมีหางสามแฉก ทราบแต่ว่ามี Parasite หลายตัวที่สามารถเติบโตในปอดมนุษย์ ก่อให้เกิดอาการอักเสบจนไอออกมาเป็นเลือดเช่นเดียวกับวัณโรค ตัวหนึ่งเรียกว่า Paragonimus Westermanii

พยาธิตัวนี้ตามธรรมชาติฝังตัวอยู่ในหอยตามแม่น้ำลำคลอง เมื่อปูและกุ้งกินหอยเหล่านี้ พยาธิก็เติบโตออกลูกออกหลานต่อไปในปูและกุ้งได้

ถ้ามนุษย์จับปูและกุ้งมาบริโภคโดยไม่ปิ้งหรือต้มให้สุกดี พยาธิยังไม่ตายก็เติบโตในลำไส้มนุษย์ได้หลังจากนั้นก็เดินทางมาฝังตัวอยู่ในปอดทั้งสองข้างก่อให้เกิดการอักเสบจนไอเป็นเลือด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

Paragonimus Westermanii นี้ตัวมันมีสีน้ำตาลปนแดง ยาว 1 นิ้วและตัวอ่อนเกือบครึ่ง นิ้ว จึงสามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าไม่ยาก แต่มันมีหางเรียวยาวมีแฉกเดียว

พยาธิอีกตัวหนึ่งมีอยู่แพร่หลายในเมืองไทย ชื่อ Strongyloides Stercoralis ฝังตัวอยู่ในดิน คนไทยเรานิยมเดินเท้าเปล่า พยาธิมันก็เจาะผิวหนังเข้าสู่กระแสเลือด เดินทางเข้าสู่ลำไส้และปอดได้เช่นเดียวกัน

คนไทยสมัยโบราณถึงแม้จะเป็นเจ้านายชั้นสูง ก็ไม่นิยมใส่รองเท้าอาจจะใส่เวลาเข้าพิธีมีงานหรือเวลาต้อนรับฝรั่ง นอกนั้นก็ชอบเดินเท้าเปล่าบนหญ้าบนดิน จึงอาจติดโรคพยาธินี้ได้ง่าย

อีกตัวหนึ่งที่เข้าปอดมนุษย์ได้ ชื่อ Dirofilaria Immitis พยาธิตัวนี้ตามปรกติอยู่ในสัตว์ เช่น สุนัข แมว และลิง

เมื่อยุ่กัดสัตว์เหล่านี้ มันจะสูบลือดที่มีพยาธิออกมา และเมื่อมันบินมากัดคนต่อ ก็จะฉีดเลือดปนพยาธินี้เข้าสู่มนุษย์

Dirofilaria Immitis นี้จะเข้าสู่ปอด ก่ออาการอักเสบจนเส้นเลือดในปอดแตก ทำให้คนไข้ไอเป็นเลือด ขนาดเลือดไหลทะลักท่วมปอดจนถึงแก่ความตายได้

พระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงประชวรอยู่หลายเดือน พระอาการน่าเป็นห่วงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงทรงตัดสินพระทัยนำไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี

ที่ทรงเลือกเสด็จมาบูชาพระพุทธบาทนี้ก็เพราะทรงทราบถึงตำนานพระพุทธบาทสระบุรีดี

ที่กล่าวว่า พระภิกษุที่ลังกาได้ทำนายไว้ก่อนแล้ว ว่ามีรอยพระพุทธบาท หรือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าอยู่ในกรุงสยาม ฝ่ายเราได้ทราบก็ยินดีแต่ไม่มีใครรู้ว่าอยู่ตรงไหนกันแน่ จนกระทั่งวันหนึ่งเป็นนายพรานชื่อบุญ แก่ทำบาปไปยิงกวางด้วยธนูจนกวางบาดเจ็บ แก่ก็สะกดรอยเท้ากวางติดตาม จนเห็นกวางวิ่งออกมาจากที่แห่งหนึ่งท่าทางไม่บาดเจ็บ ไม่มีรอยแผลเหลืออยู่บนตัวเลย

พรานบุญตามไปดูตรงนั้นก็เห็นเป็นรอยพระพุทธบาท มีเป็นส่วนแบ่งของน้ำอยู่ จึงคิดเอาว่าแอ่งน้ำตรงรอยพระพุทธบาทนั้น จะต้องมือน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ชงอยู่ เมื่อกวางที่บาดเจ็บไปกินน้ำนั้นเข้า แผลต่าง ๆ จึงได้รับการรักษาหายทันที ตัวพรานบุญเองก็คงไม่ชอบอาบน้ำเท่าไร เพราะตัวแก่ก็เป็นขี้กลากขี้เกลื้อน เมื่อไปอาบน้ำตรงรอยพระพุทธบาทถูกผิวหนังของตน กลากเกลื้อนทั้งหลายก็หายไปในวันเดียว

เรื่องรอยพระพุทธบาทนี้ จะมีความจริงความปลอมเท่าใดก็ต้องแล้วแต่การพิจารณาของท่านผู้อ่านเอง

ตามประวัติพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าก็มีชีวิตอยู่แถวเขตเทือกเขาหิมาลัยในประเทศอินเดีย ไม่เคยมายืนเหยียบพื้นแผ่นดินสยาม ถ้าจะมีรอยพระบาทติดอยู่กับดินได้เป็นเวลาสองพันปีจริง ก็ต้องเป็นอธิษฐาน ในทำนอง Miracle ที่ชาวคริสเตียนลัทธิคาทอลิกเขาเชื่อกัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แต่เมื่อพระภิกษุไทยเราไปตรวจดู และยืนยันว่านี่แหละคือรอยพระพุทธรูปที่ภิกษุลังกา เขาทำนายไว้ เราก็เลยสร้างวัดวาอารามไว้ตรงนั้น เป็นที่ให้คนไปเคารพบูชาจนทุกวันนี้

และตำนานพรานบุญกับกวางนี้แหละ ที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหวังว่า ที่แห่งนี้จะมี Healing Power หรือมนต์รักษา ซึ่งจะทำให้สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยมราภิรมย์ จะทรงหายขาดจากโรคร้ายในปอดของพระองค์ได้

และในโอกาสเดียวกัน ก็จะจัดพิธีรับข้างเผือกให้เป็นสิริมงคลอีกด้วย

“วันแรม 1 ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินไปเขาแก้วทางพู่แคโดยทางสถลมารค ถึงพลับพลาที่ประทับเขาแก้วแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นข้างลำคูลีเหลืองเป็นพื้นเจือแดงจกษุเหมือนบุษย์น้ำทอง ขนตัวขนหางก็เหลืองด้วย เป็นเผือกโทเทียมเอก ในตำราข้างจะเรียกว่าเหมหัตถ์ ก็ได้”

การนมัสการพระพุทธรูปนี้มีกุศลศรีสูงส่งจากพระราชวังติดตามมามาก เป็นเจ้าจอมถึง 20 ท่าน เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มิได้ตั้งพระทัยจะนำไปด้วยมากถึงเพียงนี้ แต่คงจะทรงทนการอ้อนวอนรบเร้าไม่ไหว จึงต้องทรงยอมในที่สุด

ทรงบันทึกบ่นเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงอยากเที่ยวพระพุทธรูปสระบุรีว่า

“ก็อันผู้หญิงนั้นสำคัญนัก ด้วยจะไปพระบาท ลำออยด้วยเรื่องจะไปพระบาท ทุกหนทุกแห่ง ไม่ลำออยแต่ก็รู้ว่าผิวไม่กลัวเมียอย่างหนึ่ง ไม่ศรัทธาไม่เชื่อในพระบาทอย่างหนึ่ง จึงไม่กล้าอ้อนวอนลำออยรบเร้าให้พาไป

แต่ถึงกระนั้นผิวที่ไม่เชื่อพระบาท ฝ่ายเมียก็ลอบไปนิมนทาแก่ท่านที่ลานพระบาทด้วยกัน ว่าผัวนั้นเพราะมารดลใจ และเป็นคนนรกจกเปรตบาปหนา ไม่เชื่อไม่ศรัทธาเลื่อมใสในพระบาท

อันผู้หญิงนี้คิดถึงเรื่องราวพระบาทแล้วถึงลูกถึงหลานและเมียก็ให้ขังนัก ก็ด้วยเหตุนี้ ฉันทได้ประกาศแล้วว่า เจ้านายผู้หญิงก็ดี หรือเมียก็ดี ใครอยากจะไปพระบาทก็ให้บอกเถิด จะให้สนมกรรมวังเขาพาไป พระสงฆ์ที่หากินด้วยพระบาท ก็จะได้หลอกไปปอกลอกต่าง ๆ ตามสบายใจ”

อ่านดูข้อความบันทึกบ่นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นี้เราพอได้ความรู้สึก 2 อัน อันแรกคือพระองค์คงจะทรงรำคาญนัก ที่ถูกสตรีในวัง โดยเฉพาะเจ้าจอมทั้งหลายรบเร้าขอให้ทรงพาไปนมัสการพระพุทธรูปสระบุรี

อันที่ 2 คือความสงสัยว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เองคงจะไม่ทรงเชื่อถือหรือเลื่อมใสในพระพุทธรูปเท่าไร จะต้องไม่แนพระทัยว่าเป็นรอยพระพุทธรูปเจ้าจริงหรือเปล่า หรือเป็นเรื่องพระหลอกปอกลอกคนงมงาย โดยเฉพาะสีกาขาววังทั้งหลาย

ในพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงตรัสว่า

“พระบาทนั้น เป็นของคนทำ หรือพระพุทธรูปเจ้าทำ ตาแลดูพอรู้คิดดูพอเป็นว่าตัดใจความ ลั่น ถ้าเป็นของพระพุทธรูปเจ้าทำลายจะละเอียดและจะไม่มีรอยสกัด และที่ปลายพระบาท เช่นพระบาทจะเหมือนกับลายเขียนจริง ๆ จะไม่เป็นฝีมือเขอะ ๆ โง่ ๆ เก้อ ๆ

หรืออึ่งเง่า คงจะมีเทวดามนุษย์ปรนนิบัติอยู่เสมอ แต่ต้นศาสนามาจนบัดนี้จะไม่เป็นของที่ผู้ พึ่งมีขึ้นใน 200 ปีเศษลงมา หรือที่นั่นเทวดาก็จะไปรักษา ไฟจะไม่ไหม้ ขโมยจะไม่ลัก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

และที่นั่นจะไม่เป็นที่ลี้ภัยของพระสงฆ์ที่หลอกลวง และนักเลงคนพาลต่างเกิดเป็นขึ้นที่
นั่น ก็เพราะมีคนหลงศรัทธาเหลือหลาย ทุ่มเทแตกตื่นทำบุญอย่างว่ามาแล้ว การหลอกลวงและการ
เป็นนักเลงจึงมีขึ้น”

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะทรงนมัสการพระพุทธบาทถูกต้องตามพิธี แม้พระทัยอาจจะไม่
เชื่อถือหรือศรัทธาเต็มที่ เราก็ทราบดีว่าไม่ทรงสามารถแก้ไขสุขภาพของพระมเหสีได้

แต่ก่อนที่พระมเหสีจะสิ้นพระชนม์ก็มีลางร้ายเกิดขึ้น คือ ช้างเผือกที่ทรงทอดพระเนตร
นั้น ป่วยเจ็บและล้มตายก่อนจะมาถึงกรุงเทพฯ ฯ

“ครั้งต้องขึ้นวันแรม 2 ค่ำ เวลาบ่าย เสด็จไปทรงนมัสการพระฉาย ประทับแรมราตรี 1
แรม 3 ค่ำ เสด็จกลับมาประทับเขาแก้ว รุ่งขึ้นวันแรม 4 ค่ำ ให้มีละครทำขวัญช้าง

วันแรม 5 ค่ำ เสด็จกลับมาประทับแรมอยู่พลับพลาท่าเจ้าสนุก ทรงพระราชดำริว่าศาล
เทพารักษ์เขาดกนั้น เดิมเป็นช่อฟ้า เครื่องไม้ ไฟป่าลามมาใหม่ก็ต้องทำบ่อย ๆ เห็นว่าไม่มั่นคง จึง
โปรดเกล้า ฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ทำเป็นแก่งฝาลือฐขึ้นหลังหนึ่ง

แล้วให้หลวงสังฆพัทธศิริเลือกหาก้อนศิลาเนื้อดีริมศาลเจ้าส่งลงไปกรุงเทพฯ มหานครจะทำ
เจดีย์เทวรูป จะเอาขึ้นไปไว้แทนเจดีย์ใหม่ วันแรม 7 ค่ำ เสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ มหานคร

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหาพรมมาลาคุมช้างลงมาได้ วันหนึ่งครั้งเดินมาถึงบ้าน
เริงราว ช้างนั้นป่วยเป็นไข้ตัวลั่นไป ก็ล้มเสีย ได้ทรงทราบแล้วรับสั่งว่า เสียตายนักหายาก”

ผู้รับผิดชอบในการคุมช้างเข้ามากรุงเทพฯ ฯ นั้น คือเจ้าฟ้ามหาพรมมาลาสมเด็จพระเจ้าน้อง
ยาเธอ ท่านผู้ที่มีความสามารถเป็นพิเศษอย่างไรในการคุมช้างป่า จนถึงกับได้รับความไว้วางพระราช
หฤทัยให้ทำหน้าที่นี้ ไม่มีใครทราบเหตุผล

แต่ท่านก็ไม่สามารถปฏิบัติงานนี้ได้สำเร็จ เพราะช้างในความดูแลของท่านนั้น ติดโรค
ไข้ป่าล้มตายเสียก่อนถึงกรุงเทพฯ มหานคร

หลังจากช้างเผือกล้มได้ไม่นาน กรุงสยามก็ต้องสูญเสียพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระ
พระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ พระมารดาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหाराช ก็
สิ้น พระชนม์

“ครั้ง ณ วันอาทิตย์ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 เวลากลางคืน เธอว่าค่อยสบาย ไอห่างไป นอน
หลับได้มาก ตั้งแต่ 3 ยามไปจนถึงสามโมงเช้า

ครั้ง ณ วันจันทร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 10 ตื่นขึ้นอีกเวลาสามโมงเช้า รับประทานอาหารได้
ถ้วยฝาขนาดใหญ่ แล้วนั่งเล่นอยู่กับบุตรคนเล็ก ไอเป็นโลหิตออกมาแล้วก็เกิดเป็นโลหิตพุ่งพล่านมาก
เป็นที่สุด ออกทั้งปากทั้งทางจมูก ทางปากหลายถ้วยแก้ว กระบอกไม่มีขณะหายใจ พอโลหิตมาก
แล้วชีพจรทั้งตัวก็หยุดทีเดียวไม่ฟื้นเลย

ได้รับพระทานจัดการไว้ศพในโกศ ตั้งไว้ที่ตึกต้นสน แต่ตกแต่งตึกเสียใหม่ให้งามดี เพดาน
และบานประตูบานหน้าต่างปิดลายเงิน ฝาผนังปิดกระดาศลายและตกแต่งสิ่งอื่นมากพอควร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ครั้งนี้จะยกขึ้นไปไว้บนพระมหาประสาธ เห็นว่าจะกิดขวางพระราชพิธี ไม่พอที่แต่เท่านั้น ก็ดีอยู่แล้ว ศพจะเอาไว้นานต่อเดือนสี่เดือนห้า จึงจะได้เผา เดียวนี้ก็รับประทานทำบุญต่าง ๆ มี เทศนาและบังสกุลอยู่เนื่อง ๆ

เมื่อวันพุธ แรม 13 ค่ำ เดือน 10 เจ้านายและคุณหม่อมต่างวังมาถือน้ำแล้ววะไปเยี่ยม ศพ ได้นิมนต์พระบังสกุลคนละเล็กละน้อยเป็นพระสงฆ์ถึงหมื่นเศษ

เจ้านายและข้าราชการในกรุงและหัวเมือง และเจ้าภาชีนายอากรก็นำผ้าขาวและสิ่งของ เงินสิ่งเงินเพื่อมาช่วยในการศพก็เป็นอันมาก ที่ให้เป็นอนุเคราะห์แก่ชายจุฬาลงกรณ์ หลวง จันทรมณฑล ชายจาตุรนต์รัศมี ชายภาณุรังษีสว่างวงศ์ บุตรแม่เพยทั้งสี่ก็มีบ้าง กระหม่อมฉันคิด ขอบบุญขอบคุณท่านทั้งปวงครั้งนี้หนักหนา

แม่เพยตายครั้งนี้ เมื่อดูอาการก็ควรจะตายอยู่แล้ว ด้วยป่วยโรคนีมาตั้งแต่เสาะและมาถึง ห้าปี ตั้งแต่ปีมะเส็งมา รักษาาก็หลายหมอลหลายยาแล้วไม่หาย

จึงเห็นว่าถึงคราวที่จะสิ้นอายุตายอยู่แล้ว อายุนับปีเท่ากับกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์บิดานั่น เหมือนกับชายมงคลเลิศซึ่งเป็นพี่ชาย ว่าโดยละเอียดไป

กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์มีอายุนับวันตั้งแต่วันเกิดจนวันตายได้ 9639 วัน

ชายมงคลเลิศนับอายุตั้งแต่วันเกิดจนวันตาย 9903 วัน

แม่เคยนับอายุตั้งแต่ จนวันตายได้ 9923 วัน มากกว่ากรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ 284 วัน มากกว่าชายมงคลเลิศ 20 วัน”

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ท่านก็บันทึกเป็นข้อความสั้น ๆ ว่า

“ครั้นมาถึง ณ วันจันทร์ เดือน 10 ขึ้น 5 ค่ำ เวลาเช้า 5 โมงเศษ สิ้นพระชนม์ พระองค์ประสูติเมื่อ ณ วันพฤหัสบดี เดือน 8 อุตตราศม ขึ้น 12 ค่ำ ปีมะเมีย จศก ศักราช 1196 ศิริพระชนม์ได้ 28 พรรษา ได้เชิญพระศพเข้าสู่สถิตในพระโกศทองคำแล้วเชิญพระศพแห่ออก ประตูพรหมไปประดิษฐานไว้ในหอธรรมสังเวช ด้วยเมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัส หอธรรมสังเวชทำยังไม่แล้ว ไม่มีที่จะไว้ จึงได้เชิญพระศพขึ้นไว้บนพระมหาประสาธ”

(อ่านต่อฉบับหน้า)